

A címlap verzőján a közismert PHAEDRUS idézet („Quamvis sublimes debent . . .”) olvasható. A könyv 3. lapján a névtelen kiadó (KEREKES Ferenc) *JÁMBOR OLVASÓ*-hoz intézett előszava található. A költemény szövege a 4. lapon kezdődik ismét *LÚDAS MATYI* első címmel. Az *ELSŐ LEVONÁS* a 7. lap 12. sorával, a *MÁSODIK LEVONÁS* a 8. lap 7. sorával, a *HARMADIK LEVONÁS* a 14. lap 8. sorával, a *NEGYEDIK LEVONÁS* pedig a 19. lap 8. sorával kezdődik.

A kis nyomtatványon az előállító nyomda nincs megnevezve. Nagyváradon a múlt század első felében 1805-től évtizedekig csak egy nyomda: a TICHY-féle kő- és könyvnyomda működött. Nyilvánvaló tehát, hogy *LÚDAS MATYI*-kiadásunk a TICHY-nyomda termékeként jelent meg. Ezt a tényt különben a TICHY-nyomda más ponyvakiadványaival történt típus-összehasonlítás is megerősíti. A TICHY-nyomdat irodalomtörténeti szempontból még eddig nem méltatták jelentőségéhez mérten, pedig a népnek szánt és ponyvára került jeles nyomtatványok egész sora került ki sajtója alól. ARANY János kedvence gyermekkori olvasmányait is mind ez a nyomda készítette.

Az Országos Széchényi Könyvtár többi korai kiadásaival tipográfiaileg összehasonlítva és szövegelemzés alapján megállapíthatjuk, hogy ez a példány az 1815. évi első kiadással közel egy időben jelenhetett meg, de mindenképp az illusztrált és gyakrabban előforduló 1817-i kiadás előtt.

Nem véletlen, hogy az 1815-i első kiadás, az ugyanezen évben megjelent ponyvakiadás és a most előkerült példány is *LÚDAS MATYI* címmel kezdik az eposzt, és csak a 64. sor után találjuk az *ELSŐ LEVONÁS* fejezet-címet. Különböznek a FAZEKAS Mihály által „megjobbított” 1817. évi bécsi kiadástól, amely „*LUDAS MATYI*||*ELSŐ LEVONÁS*” címmel kezd az elbeszélő költeményt.

Ennek a *Lúdas Matyi* példánynak a címlapján a már említett két 1815-i kiadáshoz hasonlóan azonos mottó szerepel: „Mi ezen Lúdasnak az ára?...” az 1817-i bécsi kiadás címlapján pedig: „Id'adod fele árrán? -” szerepel.

A korai megjelenés bizonyításaként csak egy szövegelemzési példát kívánok felhozni. Az 1817-i bécsi kiadásban így szerepel a 2. sor egy részlete: „... jó szerrel nem jut eszembe”, amely már a csiszoltabb formát mutatja, ellentétben a korábban megjelent két kiadással és a most előkerült nagyváradi példánnyal, amelyekben ugyanez a rész így olvasható: „... már most jól nem jut eszembe”. Ebből is következtethető, hogy a szóbanforgó nyomtatvány minden kétséget kizáróan 1815 és 1817 között jelent meg.

MILHOFFER ALAJOS

A magyar tanácsköztársaság plakátművészete. I. Az emberiség utóbbi két évszázadának minden történelmi változásában jelentős dokumentumok voltak a *hirdetmények, röplapok és plakátok*. A történészek is regisztrálják őket, mert fontos tanúi voltak „a nagy időnek”. Elsősorban a *részkérdésekben* nyújtottak jelentős felvilágosításokat, és ami talán még ennél is fontosabb, hiányzott belőlük az előre leszűrt tudományos vélemény, a már „lepárolt történelmi meglátás”. Mindenkor az *adott helyzet* képe, az alakuló politikai vagy gazdasági pillanat volt bennük a döntő.

A XVI. században —, amikor nálunk a plakát még csak kezdeti jelenség volt — az európai nyomdák már elárasztották az országokat röplapjaikkal és plakátjaikkal.

A XV. században azonban még hiába keresünk magyarországi röplapokat vagy plakátokat. Az első magyar röpiratszerű plakátot MÁTYÁS király nyomatta Strassburgban; III. FRIGYES intézkedései ellen. A kiadvány, sajnos, elveszett; megjelenéséről az 1485 nyarán Nürnbergben kiadott császári intézkedésből tudunk, amelyben elren-

delik, hogy „ilyen német népet gyalázó kiadvány többé strassburgi nyomdában nem jelenhet meg.”¹

Jelen feladatunk nem a plakátművészet történetének felkutatása, ezért nem is térünk ki a római katolikus és a protestáns egyházak „igazságért” folytatott harcának sok száz felhívására, sem a szabadságharc plakátjaira.

Ezek a régi plakátok — eltérően az alkalmi és csak egy példányban készült reklámképektől — kivétel nélkül *szöveges kiadványok* voltak. Tipográfiailag „kiemeltek” ugyan belőlük egyes fontosabb szavakat, de a rajzolt plakát, maga a *plakátfestés* művésze, a múlt század nyolcvanas éveigi ismeretlen fogalom volt. A francia Jules CHÉRET és TOULOUSE-LAUTREC voltak a megteremtői ennek a művészetnek, amelynek annyira jellegzetes példái a *Magyar Tanácsköztársaság művészei* olyan mértékben ihlették meg, *amelyhez hasonló nem volt mindmáig a magyar képzőművészetben!*

2. A Tanácsköztársaság plakát-kultúrájában érezzük először, hogy a plakát a *társadalmi és politikai propaganda* hatásos eszköze. Az addigi kereskedelmi jellegű, majd hadikölcsönre felhívó falragaszok mellett, (sak néhány politikai ízű (szerbellenes, háborúra uszító, választási) rajzos plakát jelent meg azelőtt hazánkban. Neves képzőművészeink húzódoztak a plakátfestéstől, így az első világháború előtti időben csak átlaghatású plakátok láttak napvilágot.

A kultúrpolitika, az antialkoholizmus és a gazdaságpolitika mellett a Tanácsköztársaság alatt az aktív politikai irányításban is szerepet vállaltak a *rajzos plakátok*. Jelszavakat, eredményeket idegzetek be az utcánjárókba a többtermelés, az analfabétizmus leküzdése, a könyvolvasás, az ellenforradalom megakadályozása és a vörös hadsereg mellett!

Megoldásaiban a Tanácsköztársaság plakátművésze a leghababab eszközökkel dolgozott! A célja az volt, hogy a plakátszemlélőnek a *fantáziáját* minél jobban *lekösse*. Ennek érdekében felhasznált *minden* képzőművészeti és tipográfiai lehetőséget.

A Tanácsköztársaság plakátjai ezért olyan színfolt-gazdagok és dekoratívak, ezért kerültek a tónusokat, a fakó színeket, az aprólékos díszeket és a naturalizmust. Harsognak, *még ma is élők*. Az utca forgatagában *aktivizáltak* *ők is, mint a forradalom!*

Több színű litográfiával, fa- vagy linóleum-nyomással készültek, és *elvi* jelentőségük az volt, hogy a falakra kiragasztott kiadványokon keresztül — alkalmi célok elérése érdekében — döntő hatást gyakoroltak a nézőre, *kontaktust létesítettek a tömegekkel*. (A HORTHY-fasizmus idején ezt a kontaktust nem az ellenforradalmi és a politikai plakátok, hanem a *moziplakátok rajzolói* — SÁTORI és társai — használták fel igen ügyesen.)

A Magyar Tanácsköztársaság plakátjai bizonyítják legjobban, hogy a történelmekutatásban a falragasz-dokumentum semmiképpen sem mellőzhető, mert a kor kifejező nyelvén sokszor jobbat és többet mond, mint a sajtó. Közvéleményformáló ereje és tájékoztató hatása gyakran nagyobb a sajtóénál, és hallatlan előnye, hogy valóban *egy időben jelentkezik az eseményekkel*.

Hogy a röplap és plakátanyag mennyire fontos a történelmekutatásban, bizonyítja azt a FORTESCUE-féle francia forradalmi röplap- és falragasz-gyűjtemény (British Muzeum), FRIEDLÄNDER hasonló német tárgyú gyűjteménye (Berlin) és Hans BLUM német forradalmi röpirat- és hirdetemnyanyaga 1848/49-ből.

3. A Magyar Tanácsköztársaság plakátjainak négy jellegzetessége van:
 1. a plakátok újszerű rajza,
 2. a plakátok terjedelme (nagysága),
 3. a plakátkiadványok nagy száma,
 4. a betűplakátok sajátossága.

¹ *Magy. Könyvszle.* 1915.

LAMPERTE—KMETTY kétszínű, álló plakátja

A magyar Vörös Hadsereg plakátja a cseh front győzelmeinek közlésével

A Tanácsköztársaság 133 napja alatt több mint 800 plakát jelent meg, így naponta átlag 6 falragasz látott napvilágot az országban.

A plakátok közül 68 darab az ún. *rajzos plakát*, amelyeknek elkészítésében *akkori legnagyobb festőművészeink és grafikusaink* vettek részt. A Tanácsköztársaság alatt ugyanis megtört a képzőművészek között a „jég”. Ettől az időponttól kezdve nem nézték már le a plakáttervezést. BARTA Ernő, BERÉNY Róbert, BÍRÓ Mihály, JEGES Ernő, KÓNYA Sándor, KMETTY János, PÓLYA Iván, PÓR Bertalan, SZÁNTÓ Lajos, SZILÁGYI Jolán, TUSZKAY Márton, UITS Béla, VÉGH Gusztáv, VÉRTES Marcel és ZÁDOR István mellett számos, kevésbé ismert művész (ARANYOSY, BARDÓCZ, DANKÓ, ERBITS, FÖLDES, LEJAVA, NÁDAY, OLGYAI, PRIHODA, SÁNDOR, TÁBOR stb.) állt csatasorba aktuális és ötletes rajzokkal, eddig soha nem tapasztalt lelkesedéssel segíteni a proletárhatalmat.

Feltűnő jellegzetessége ezeknek a rajzos plakátoknak elsősorban a *terjedelmük*. 1919-ig csak a félfives, ives és kétíves plakátokat ismerték nálunk. A Tanácsköztársaság plakátjai *egy és öt ív között váltakoztak!* A legnagyobb méretű ezek között PÓR Bertalan 255×190 cm-es, kétoldalas, több színű plakátja, amelyen két futó alak hatalmas vörös zászlót lenget. A plakátok terjedelmének növekedése a Tanácsköztársaság alatt párhuzamosan haladt a propagandaeszközök fejlődésével.

1919 előtt, néhány nagyalakú reklámtól eltekintve, nem ragasztottak tele egész házhomlokzatokat és tűzfalakat plakátokkal. Az ilyen nagytömegben felragasztott reklámhoz csakis nagyméretű plakátokat lehetett ugyanis felhasználni. A nagyméretű színes és alakos plakát a tömeg figyelmét a szabad ég alatt mindenképpen eredményesebben hívja fel, mint az egyszínű, kisméretű falragasz.

A tanácsköztársaság plakátjai *példányszámban* is messze túlhaladták az addigi méreteket. A fővárosban 1919-ig (eltekintve néhány közérdekű, sorozási vagy választási falragasztól) átlag 200—200 darabot ragasztottak ki egy-egy plakátból. 1919-ben Budapesten minden plakátból 800, vidéken 1200 példányt helyeztek el, ami *ötszöröse* volt az addigi mennyiségnek!

A Tanácsköztársasági plakátok *művészi kivitelét* vizsgálva, egy eddig még nem használt, új művészi formával találkozunk, a *betűplakáttal*. A felhívásokat vagy jelmondatokat nemcsak egyszerű tipográfiai eszközökkel tudatták a néppel, hanem művészien megírt betűplakátokkal!

Ebben a stílusban úttörő munkát végzett TUSZKAY Márton és KÓNYA Sándor. Még ma sem felejtettük el TUSZKAY gyönyörű térhatású, zöld színű, negatív betűkből álló *Proletárok* c., a Közoktatásügyi Népbiztosság kiadásában 1919 júliusában megjelent plakátját. A több mint 300 betűből álló, kétíves falragaszt ún. blockbetűkből rajzolta. A szöveg megbélyegezte a gyávákat és a kishitű csüggedőket.

Ugyancsak új hatást keltett a *Győz a proletárállam!!!* című, kétszínű betűkből rajzolt fekvő plakátja is, és igen meggyőző erejű ezenkívül több rövid szövegű betűplakátja, a vörösbetűs *Éljen az oroszokkal szövetséges Magyar Szovjet Köztársaság!*, az *Éljen a proletárruralom!* és a *Fegyverbe! Fegyverbe!*

De igen nagyhatásúak a *Proletár! Mi a te kincsed?* és a *Proletárok, a tisztaság eddig a gazdagok kiváltsága volt!!!* című több színű egészségügyi plakátjai is, amelyekben vegyíti a fekete-vörös betűk mellett a fehér negatív betűket.

A betűplakátok másik mesterének, KÓNYA Sándornak felhívása a *Dunántúli magyarok*-hoz, szép betűrajza ellenére, TUSZKAY művei mellett kevésbé hatásos. A tiszta művészi megoldást talán a fejlődő rajzmotívuma rontja le és teszi hibriddé. Másik két fekvő alakú plakátja azonban már jobb, különösen a *Proletárok!* című vörös színű, negatív betűs falragasza, amelynek művészi értéke azonos a TUSZKAY-plakátokkal.

BERÉNY Róbert matrózalakos *Fegyverbe! Fegyverbe!*, UITS Béla *Vöröskatonák előre!* c. alakos plakátja új, *művészi stílust* vittek a magyar grafikába! A ránkmutató

Zádor plakátja a falu számára

TUSZKAY Márton egyik legszebb betűplakátja

és szemével kísérő *Te sötétben bujkáló, rémhírterjesztő ellenforradalmár, reszkess!* plakátja még ma is él, annyira, hogy 1956-ban a párt újra kinyomatta!

1919 művészei nem idegenkedtek a *színhátásoktól*, sem az eddig mellőzött megoldásoktól. Még a hatástalan lila színt is felhasználták — hatásosan.

Mindent összevetve, a mai képzőművész-nemzedék, a mai nyomtató művészek, propagandisták és könyvtárosok csakis kalaplevéve emlékezhetnek meg arról a négyhónapos, diadalmasan virágzó felszabadulásról a képzőművészetben, amely a mi szocializmust építő országunknak művészi téren is példája lehet.

TISZAY ANDOR

A Magyar Tanácsköztársaság humoros sajtójáról. A franciaországi 1830-i júliusi forradalom pártharcai hívták életre a politikai élelapot. Az új sajtótermék azzal lett a polgári pártok jelentős fegyvere, hogy kíméletlenül támadta a pártok politikai ellenfeleit. Az élelapok a napi politika eseményeit figyelemmel kísérve, gyorsan válaszoltak minden ellentmondásra, ferdeségre, nevetségessé téve mindent, ami a laptulajdonos pártérdekeivel ellenkezett.

Különösen történelmi sorsfordulók idején, mikor az egész társadalom mozgásban van, növekszik az élelapok jelentősége. Humoros szóval sok olyat is ki tudnak fejezni, ami különben benn maradna a cenzúra rostájában.

Leginkább akkor tűnik ez fel, ha a Magyar Tanácsköztársaság és az azt megelőző polgári demokratikus forradalom időszakának sajtóját vesszük tüzetes vizsgálat alá. Sokoldalúan bontakozik ki az 1918-ban megjelent élelapok számaiban az az egyre forradalmasodó lendület, amely már 1917 elejétől kezdve az oroszországi események nyomán egész Európában megtalálható. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom híreinek sehol sem volt olyan gyújtó hatásuk, mint nálunk. Az élelapok számtalan rajzon, sokféle ötleten keresztül fejezik ki az általános háborúellenességet, a nép kimerültségét és fáradtságát. Rendkívül ügyesen mutatják meg, kiknek kedvez a háborús gazdálkodás, hogyan hájasodnak és gazdagodnak a háború vámszedői, míg a frontokon nyomorognak a katonák a papírtalpu bakancsban, az előírtnál jóval gyengébb minőségű posztóban.

Az első világháború utolsó évében megjelent élelapok mindegyike más párt befolyása alatt gúnyolódik, támad vagy védelmez. Tevékenységüket e lapok a Tanácsköztársaság idején sem szüntették meg, de a szerkesztőségekben nagyobb szerepet kaptak a haladó erők. A lapok többsége kedvezően fogadta a Tanácsköztársaság létrejöttét, s annak a nagypolgárság és nagybirtokosok hatalmát visszaszorító rendelkezéseit. Leginkább a rajzok forradalmi ereje ragadja meg az olvasót. Bátor szókimondás, merészség és derülátás jellemzik a Tanácsköztársaság élelapjait. Munkatársaik szerencsés kézzel tapintottak rá a vajúdo új világ legjellegzetesebb kérdéseire, és ezzel váltak rajzaik az osztályharc fegyvereivé.

A tanács hatalom humoros sajtójának részletes elemzését nem tekintheti e sorok írója feladatának, az további szorgos kutatómunka eredménye lehet. Mivel GÁBOR Imrénével (Párttörténeti Intézet) közös kiadványon dolgozunk, s e munkák során valamennyi élelap kézbe került, talán nem egészen hiábavaló munka a lapok részletes leírása.

1. Valamennyi között a legszínvonalasabb és a legjelentősebbek közé sorolható az: *ÁPRILIS*. A *Szamar* c. élelap megszűnése után indították meg 1918 novemberében a volt munkatársak. Szerkesztője SZENES Béla, művészeti vezető KÓBER Leó lett. Az 1919. ápr. 25. számon NAGY Lajos és SZENES Béla vannak feltüntetve szerkesztőkként. Ez az ápr. 25-i szám az utolsó, mely az OSzK Hirlaptárának gyűjteményében fellelhető. A Főv. Szabó Ervin Könyvtár gyűjteményében további számok is vannak. Értékes